

Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi
The Journal of International Social Research
Cilt: 8 Sayı: 41 Volume: 8 Issue: 41
Aralık 2015 December 2015
www.sosyalarastirmalar.com Issn: 1307-9581

YÛNUS VE HÂFİZ İLE GOETHE VE NÛZHET ERMAN DÖRTGENİNDE EBUSSUÛD EFENDİ*
*EBUSSUÛD EFENDİ WITHIN THE RECTANGLE OF YÛNUS AND HÂFİZ, AND GOETHE
AND NÛZHET ERMAN*

Abdülkadir DAĞLAR**

Öz

Kültür ve medeniyet târihinde isim bırakmış önemli şahısların birbirleri ile ilgili yorumlayıcı ifâdeleri, onlar hakkında çeşitli değerlendirmeleri ve tartışmaları da beraberinde getirmiştir. Büyük Osmanlı gelenekçisi hukuk adamı Ebussuûd Efendi, daha çok dîni ve siyâsî fetvâlarıyla tartışmaların odak noktası hâlinde olagelmiş, bunun yanında bazı şâirler ve onların şiirleriyle ilgili fetvâlarıyla da kültür hayatında tartışılmıştır. Türk edebiyatının en büyük şâirlerinden sayılan Yûnus Emre ile yine Türk şâirlerini de etkileyen büyük Fars şâiri Hâfız-ı Şîrâzî şiirleri dolayısıyla Ebussuûd'un fetvâlarına konu olmuşlardır. Ebussuûd'un onlara dâir bu fetvâları büyük Alman şâiri Goethe ile cumhuriyet dönemi Türk şâiri Nüzhet Erman tarafından yazılan şiirlerle yorumlanıp değerlendirilmiştir.

Bu çalışmada, önce Ebussuûd'un tasavvuf, şiir ve şâirler karşısındaki duruşu belirlenmeye çalışılmış, ardından fetvâ ve şiir metinlerinin ışığında ilgili tartışmalar ele alınıp değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Yûnus, Hâfız, Ebussuûd, Goethe, Nüzhet Erman, Şiir, Fetvâ

Abstract

Important personalities' interpretive statements on one other who have a place in the cultural and civilisation history bring various considerations and discussions with it. Ebussuûd Efendi, the Great Ottoman Traditionist and a legal expert, happened to become a focus point of the discussions due to his religious and political fetwas, and beside this he had been discussed in cultural life because of his fetwas on some poets and their poems also. Yûnus Emre who is considered as the greatest poet of Turkish literature and the great poet Hâfız-ı Şîrâzî who impressed the Turkish poets too, became subjects for Ebussuûd's fetwas. Ebussuûd's fetwas about them were interpreted and evaluated through the poems written by Goethe, the great German poet, and by Nüzhet Erman, the Turkish poet of Republic Period. In this study, firstly, Ebussuûd's stance against Islamic mysticism, poem and poets was tried to be defined, and then the discussions related were approached and evaluated in the light of his fetwa and poem texts.

Keywords: Yûnus, Hâfız, Ebussuûd, Goethe, Nüzhet Erman, Poem, Fetwa

Din-sanat ilişkileri dâiresinde şerîat-şiir arasındaki ilişkiler -Batı Hristiyan dünyasında da olduğu gibi- Doğu İslâm dünyasında da din adamlarını ilgilendirmiştir. Bir kelâm sanatı olarak şiirin içerisindeki ifâdelerin şerîata yani zâhirî din anlayışına uygunluğu sorgulanmış, gerek şiirler gerekse şâirlerle ilgili fetvâlar, mahkeme kararları zaman zaman ciddi tartışmalara ve hattâ kutuplaşmalara yol açabilmiştir.

Bu çalışma çerçevesinde önce Ebussuûd Efendi'nin (1490-1574) Yûnus Emre (ö. 1320) ve Hâfız-ı Şîrâzî (ö. 1390) ile alakalı birer fetvâsı üzerinde durulacak, ardından, Hâfız fetvâsı üzerine Johann Wolfgang von Goethe'nin (1749-1832), Yûnus fetvâsı üzerine de Nüzhet Erman'ın (1926-1996) yazdığı şiirler karşılaştırılacaktır.

Ebussuûd'a ait şiirlere Osmanlı şuarâ tezkirelerinde ve diğer biyografi kaynaklarında yer verilmiştir. Türkçe, Arapça ve Farsça şiirlerin ve manzûm parçaların yanında, yerine göre bu üç dilden biriyle vermiş olduğu manzum fetvâlar onun şiirden uzak durmadığını, nazım vâdisine meylini ve yatkınlığını göstermektedir.¹

Esas konuya geçmeden önce Ebussuûd'un şiirle -ve özellikle bazı tasavvufî mısırâlarla- ilgili fetvâlarına değinmek, bu yolla onun şiire -bilhassa da sûfî şiirine- bakışının sınırlarını tesbit etmeye çalışmak yerinde olacaktır.

* Bu yazı, 15-17 Mayıs 2014 tarihlerinde Kayseri'de Prof. Dr. Hasibe Mazıoğlu hâtrısına düzenlenen IX. Klâsik Türk Edebiyatı Sempozyumu'nda sunulmuş tebliğin geliştirilerek genişletilmiş şeklidir.

** Öğr. Gör. Dr., Erciyes Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü. abdaglar@gmail.com

¹ Ebussuûd'un şâirliği ve nâzımlığı konusunda ayrıca bkz. Abdullah Demir (2006). *Devlet-i Aliyye'nin Büyük Hukukçusu Şeyhülislam Ebussuud Efendi*, İstanbul: Ötügen Neşriyat, s. 29-30; Ali Fuat Bilkan-Yusuf Çetindağ (2006). *Şeyhülislam Şairler*, Ankara: Hece Yayınları, s. 65-69.

Ebussuûd'un şiire bakışını ve yaklaşımını gösteren şu manzûm fetvâsının, hem şiirle uğraşmanın câiz oluşuna işâret etmesi hem de husûsiyetle manzûm olarak verilmesi dikkat çekicidir. Fetvânın -suâl ve cevâbdan oluşan- metni şöyledir:

“*el-Fetvâ*

Zemâne şâ'irleri hüsniyyâta müte'allık ve hicviyyâta müte'allık şi'r dimeleri şer'an câ'iz olur mı.

el-Cevâb

Terk it hevâ-yı şi'ri ki sevdâ-yı hâmdur

Sihir-i helâl olursa da dime harâmdur

*Ebu's-su'ûd*²

Görüldüğü üzere, Ebussuûd şiir ya da şâirlik hevesinin ham bir sevdâ olduğunu, bununla birlikte, güzelliği anlatma niyetini de taşısa, hiciv amacına yönelik de olsa, şiirin, insanın yapabileceği en helâl sihir³ olduğunu ama harâm denilemeyeceğini ifade etmektedir.

Aşağıda hurûfiyâne⁴ bir beyit hakkında fetvâsı sorulan Ebussuûd, muhtemelen bir insana hitâben söylenmesinin şer'an sakıncalı olduğu düşüncesiyle, beyti söyleyen insanın iyice dövülüp azarlanması gerektiğini dile getirmektedir:

“*Mes'ele*

Zeyd zevci Hinde

Kaşuñ kıblem yüzüñ nür-ı İlahî

Eşigüñ dil-rübâlar secdegâhı

dise şer'an ne lâzım olur.

el-Cevâb

Darb-ı şedîd ile ta'zîr lâzımdur.

[Ebu's-su'ûd] (Düzdağ, 1998: 87)⁵

Ebussuûd, Mevlânâ'ya (bazı kaynaklarda da Câmî'ye) atfedilen aşağıdaki mısralar ile ilgili ise, şeriat şartları altında onların okunmasının câiz olmadığını, ancak ifâdelerin kendi bağlamında değerlendirilerek te'vîlinin yani yorumlanmasının mümkün olabileceğini belirtmektedir:

“*el-Fetvâ*

Dil bedest âver ki hacc-ı ekberest

Ezhezâran Ka'be yek dil bihterest

Ka'be bünyâd-ı Halîl-i Âzerest

*Dil nazargâh-ı Celîl-i Ekberest*⁶

beytini okıyana küfr lâzım olur mı.

el-Cevâb

Oğumağ câ'iz degüldür şâ'ir te'vîl ile halâş ihtimâli vardur ammâ dili ta'mîm idene ırzâyı dağı

ta'mîm lâzım olup küfr-i zârürî lâzım olur

Ka'be-yi Mu'azzamaya bünyâd-ı Halîl demekde be's yokdur

Halîl-i Âzer Ebû 'Alî Sînâ didükleri gibidür mâ-beynde işkâf Fârsîde kâfirler dilinde mu'tâddur.

*Ebu's-su'ûd*⁷

Ebussuûd'un fetvâsının istendiği bu mısraların, tasavvufî mânâ ve atıf dünyâsı bakımından oldukça seviyeli sayılabileceğini söylemek mümkündür.

² Velî b. Yûsuf, *Mecmû'atü'l-Fetâvâ*, İstanbul Müftülüğü Kütüphanesi 178, vr. 220a.

Erbâbınca anlaşılabilir nitelikte olduğu için bu ve bundan sonra verilecek olan fetvâ metinleri günümüz Türkçesine aktarılmamıştır.

³ *Sihir-i helâl*, bedî' ilminde bir söz dizimi sanatı olsa da burada kelimelerin lugat anlamları ile kullanılmıştır.

⁴ Abbâsiler döneminin başından itibaren Bağdat, Basra, Dımaşk gibi şehirlerde İbnü'l-Mukaffâ, Beşşâr bin Burd, Ebu'l-'Alâ el-Ma'arrî gibi şâir ve edîbler zendeka ithâmılarıyla karşılaşmışlar, kimileri bu yolda hayatlarından olmuşlardır. bkz. Ahmet Yaşar Ocak (1999), *Osmanlı Toplumunda Zındıklar ve Mülhidler (15-17. Yüzyıllar)*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, s. 30-37. Ocak'ın “edebî zendeka” diye adlandırdığı, edebiyât muhitlerinde var olduğu iddiâ edilmiş olan zındıklıkla ilgili suçlamalar, daha sonra Anadolu'ya da sıçramış, dâire dışı bâtnî karakterli melâmî, kalenderî, hurûfî şâirler dönem dönem resmî-dîni otoritelerce sıkı sıkıya izlenmişlerdir.

⁵ Düzdağ'ın bu çalışmasında Lâtin harfleriyle verilen fetvânın metni mecmûanın Bâyezid Umûmî Kütüphanesi 2757 numaradaki nüshasının 90a varâğından alınmıştır.

⁶ “Gönül al ki o en büyük hacdır / Bir gönül binlerce Ka'be'den daha iyidir / Ka'be Halîl-i Âzer'in (Âzer'in oğlu İbrâhîm'in) yapısıdır / Gönül ise Allâh'ın nazar ettiği yerdir.”

⁷ Velî b. Yûsuf, *Mecmû'atü'l-Fetâvâ*, vr. 220a.

Bu fetvâ ile birlikte, aşağıda gelecek olan Yûnus'un mısralarına dâir fetvâyı -belki ilmiyye-sûfiyye ilişkileri çerçevesinde- Ebussuûd'u merkeze alarak değerlendirebilmek için onun gibi bir hukuk ve şeriat adamının tasavvufla alâkası üzerine Reşat Öngören'in şu tesbitlerini vermek yerinde olacaktır:

"Osmanlı Devleti'nin en ihtişamlı döneminde uzun müddet şeyhülislâmlık makâmını ihrâz etmiş bulunan Ebussuûd Efendi, tekke sâhibi bir şeyhin oğlu olarak, tasavvufî muhitte iç içe büyümüş, hayâtı boyunca da tarikat şeyhleriyle samîmî münâsebetler kurmuştur. Ona göre tasavvuf şeriatın özü ve hülâsasıdır. Devrinde ihtilâf konusu olan, dervişlerin sema' ve devrân ile zikretmeleri husûsunda getirdiği sınırlamalar istisnâ edilecek olursa, umûmî mânâda tasavvufî anlayış ve uygulamaları benimsediği görülmektedir. Öte yandan o dönemde idamlarını onayladığı şeyh ve dervişler hakkında kararını verirken, şeriatî esâs aldığı ve dinden çıktıklarına (ilhâd) kesin kanâat getirilmeden kararını vermediği anlaşılmaktadır." (Öngören, 1998: 301)

1. Hâfız-Ebussuûd-Goethe Üçgeni

Hâfız'a ve Dîvân'ına, şiirlerinin mânâ derinliğiyle alâkalı olarak kendi zamânında ve sonraki zamanlarda "*lisânu'l-gayb*" (bilinmezliğin dili) ve "*tercemânu'l-esrâr*" (bilinmezlik sırlarının tercümânı) lâkablari verilmiştir; bu durumla alâkalı olarak Ebussuûd'a yöneltilen suâl ile onun cevâbından müteşekkil fetvâ metni şöyledir:

"el-Fetvâ

Zeyd Dîvân-ı Hâfız hakkında lisân-ı gaybdur didükde

'Amr lisân-ı gayb demek hatâdur hattâ re'îs-i 'ulemâ müftiyy-i 'âlem olan 'adem-i kırâ'atına fetvâ virmişdür diyüp

Zeyd-i mezbûr re'îs-i 'ulemâ olan kimesnenüñ hakkında hâşâ biismihî yâd idüp ol anuñ ne ağızı kaşığıdır bu zevkıyyâtdur dise

şer'an Zeyde ne lâzım olur.

el-Cevâb

Hâfızuñ makâlâtında çokluk hikem-i râ'îka vü nüket-i fâ'îkadan mebnî kelimât-ı hoşka vâkı' olmuşdur lâkin tezâ'îfide nitâk-ı şerî'at-ı şerîfeden birün muzahrefât vardur mezâk-ı şahîlî oldur ki biri birinden fark idüp semm-i nâfîkî tiryâk-i nâfî' şanup mebdâî-yi zevk-ı na'îmî ihrâz ve esbâb-ı zevk-ı elîmden ihtirâz eyleye.

Ebu's-su'ûd"⁸

Yaşadığı dönemde ve sonrasında, aşkı ve şarâbı hakikî-lugavî mânâlarıyla mı yoksa tasavvufî-mecâzî mânâlarıyla mı kullandığı tartışmaları neticesinde, Hâfız'ın zevk ehli mi irfân ehli mi, ayyâş mı sûfî mi olduğu meselesi edebî kamuoyunu meşgûl etmiştir.⁹ Şiirlerinin böyle bir karakter gösterdiği Hâfız hakkında dahi Ebussuûd'un fetvâsı gâyet açık ve aşırılıktan uzaktır.

Tarihçi Hammer'in Hâfız Dîvânı'nı Almanca'ya tercüme etmesi ile 1814 yılında Hâfız'ı keşfedip tanıyan Goethe, bu vesile ile hem hayrân kaldığı Hâfız'ı derinlemesine incelemeye hem de İslâm medeniyeti ile daha yakından ilgilenmeye başlamış, bir şâir olarak da, İslâm şiiri ve şâirleri üzerine ayrıca eğilmiştir.¹⁰

Fred Dallmayr, Goethe-Hâfız ilişkisinin Herder kanalıyla ortaya çıkışını ise şu cümlelerle ifâde etmektedir:

"Goethe'nin Hâfızla karşılaşması öylesine bir tesâdüf değil, aksine onun neredeyse hayat boyu süren İslami (veya 'Oryantal') kültür ve edebiyata olan ilgisinin bir sonucudur. Genç şairde bu ilgiyi uyandıran kişi ise Johann Gottfried Herder'dir. Herder, Goethe'ye canlı bir maneviyatın yanısıra, bir tutam kültürel çoğulculuğu, dinlerarası tolerans ve kabulü miras bırakmıştır." (2000: 114)

Goethe'nin Doğu Batı Dîvânı (West-östlicher Divan) İslâm edebiyatı geleneğine uygun olarak "ed-Dîvânü's-Şarkî li'l-Mü'ellifi'l-Garbi" (Batılı Şâirin Doğulu Dîvânı) üst başlığını taşımaktadır. Goethe'nin Hâfız'a dâir şiirleri, Dîvân'ının "Hâfız-nâme/Hâfız Kitabı (Hafis Nameh: Buch Hafis)" bölümünde yer almaktadır.

Goethe Ebussuûd'un Hâfız'a dâir yukarıdaki fetvâsını (cevâb kısmını) manzûm olarak tercüme etmiştir:

"Fetvâ

Hâfız'ın şairlik tarzı, malûm hakikati

Silinemez bir halde gösterir;

⁸ Velî b. Yûsuf, *Mecmû'atü'l-Fetâvâ*, vr. 220a.

⁹ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Murtaza Mutahharî (1997). *Hâfız'da İrfân*, (Çev. Nihal Çankaya), İstanbul: İnsan Yayınları.

¹⁰ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Melâhat Özgü (1952). "Goethe ve Hâfız", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 4, s. 90.

*Fakat ara sıra önemsiz şeyler
Şeriat sınırlarının dışına taşar.
Emin olmak istersen bilmelisin
Yılan zehriyle tiryâkı ayırt etmeyi-
Lâkin asil bir icra-i faaliyetin zevkine
Açık yüreklilikle teslim olmak lazımdır.
Ve sırf ebedî azap getirecek işlerden
Temkinle kendini korumalıdır insan,
Yanılmamak için en iyisi budur zaten.
İşte böyle fetva verdi biçare Ebussuud,
Allah cümle günahlarını affetsin!” (Goethe, 2012: 188-189)*

Goethe fetvâyı nazmen tercüme ettikten sonra, konumu ve mesleği gereği zâhir ulemâsından sayılan Ebussuûd’un Hâfız Dîvânı hakkındaki olumlu ifâdeleri ile verdiği isâbetli fetvâsı üzerine teşekkür etmektedir:

“Alman Teşekkür Ediyor

*Aziz Ebussuud isabet kaydettin!
Şair de böyle ulemâ arzu eder:
Doğrusu, şeriat sınırlarının dışına taşan,
Bu ufak tefek şeyler verasetle geçer ona
Kederli iken bile neş’eli görüldüğü yerdir
Ki burada şair pek cesaretlidir.
Onun nazarında yılan zehri ve tiryak,
Birbirinden farklı değildir dikkatle bak.
Birisi öldürmediği gibi, diğeri de şifa vermez:
Çünkü öyle tecelli etse de, gerçek hayat,
Faaliyetin ebedî mâsumiyetinden doğar,
Bu da kendinden başkasına vermez zarar.
İşte böylece yaşlı şair, hûrilerin Cennet’te kendisini,
Gençleşmiş bir delikanlı olarak karşılamalarını bekler.
Aziz Ebussuud isabet kaydettin fetvânda!” (Goethe, 2012: 189)*

Goethe’nin doğrultusunda Melâhat Özgü de, Ebussuûd’un Hâfız hakkındaki cevâbını (fetvâsını) “hakîm” diye nitelemektedir. (1952: 97)

Dallmayr’in, Doğu Batı Dîvânı’nın ana tematik çerçevelerinden ilkinin “*şiiiri Goethe’de poetik bir karşılık bulan Hâfız’la karşılaşma*” (2000: 119) olduğunu belirttiği cümlesinden Goethe’nin, kendisini Hâfız’la özdeşleştirdiği sonucunu çıkarmak mümkündür. Bir şâir olarak Goethe, kendisini Hâfız’ın -belki de rûh- ikizi olarak kabûl etmektedir; Ebussuûd’a teşekkür ederken aslında kendi şâirliği ve şiiiri adına duygu ve düşüncelerini de ortaya koymuş olmaktadır. Bu hususta Dallmayr’in ifâdeleri şöyledir:

“Bununla birlikte Goethe, dönemin muhafazakâr din anlayışından ve bazen de şiiirinin serbestliğinden dolayı Hâfız’ın katı hukuk yani şeriat normlarıyla çatışmasından kaynaklanan bazı çıkmazlarını da zikretmekten geçmiyor. Bu noktada Batılı şair yine kendi hayatıyla bir yakınlık kurmaktadır.” (2000: 120)

Goethe Hâfız’la ilgili fetvâsı istenen “*lisânu’l-gayb*”lık meselesine de şu şiiiriyle ayrıca değinmiştir:

“Aşikâr Sır

*İlâhi Hâfiz, onlar sana,
Gaybın dili dediler
Ve söz âlimleri
Sözün değerini bilmediler.*

*Mistiktin sen onların nezdinde,
Bazı ahmaklıklar var sanırlar sende
Ve hileli şaraplarını
Senin adına sunarlar.*

Oysa sen mistikten arınmışsın,

*Bundan ötürü seni anlamazlar,
Sen ki sofı olmadan da mutlusun!
İşte bunu kabul etmek istemezler.”*(Goethe, 2012: 191)

2. Yûnus-Ebussuûd-Nûzhet Erman Üçgeni

Bilhassa Cumhuriyet sonrası Türkiye’inde Yûnus üzerine onun sūflığı ve şâirliği yanında dîn ve dünyâ algılaması ile insana bakışı da çok tartışılmıştır. Beşir Ayvazoğlu, Yûnus’a çeşitli zâviyelerden bakış açılarını gösteren bu dâiredeki tartışmaları titiz ve ciddî bir araştırma ile bir araya getirmiştir.¹¹

Yûnus’un aşağıdaki meşhûr mısraları için Ebussuûd’un verdiği fetvâ da -muhtemelen verildiği dönemde de olduğu gibi- Cumhuriyet döneminde çeşitli çevrelerce sorgulanmış, Ebussuûd’un katılığına, hoşgörüsüzlüğüne hamledilmiştir. Fetvâ metni şöyledir:

“*Mes’ele*

Bir zâviyenün mescidinde eşhâş-ı muhtelifle ile müştahâ oğlanlar muhtelif olup envâ’-ı teğanniyât ile tevhid iderleriken kelime-yi tevhidî tağyîr idüp gâh dil-i men gâh cân-ı men diyüp ve gâh

Sen bir ulı sultânsun cânlar içinde cânsun

Çün ‘ıyân gördüm seni pinhân kayusı degül¹²

diyüp ve gâh

Cennet cennet didükleri bir ev ile bir kaç hürî

İsteyene vir sen anı baña seni gerek seni¹³

diyü gögüslerini dögüp evzâ’-ı garîbe itdüklerinde

ehâlî-yi mahalleden ba’z kimesneler zâviye-yi mezbûrede şeyh olan Zeyde bu maqûle evzâ’a niçün râzî olursın didüklerinde

Zeyd ne lâzım gelür ve mâ hâlaqtu ‘l-cinne ve ‘l-inse illâ liya‘budün¹⁴ dimegile cevâb virse şer’an Zeyde ne lâzım gelür.

el-Cevâb

Evzâ’ u aqvâl-i mezbûre kemâl-mertebe fuş olduğundan gayrı cennet haqqında söyledükleri kelime-yi şenî’a küfir-i şarîhdür katlleri mubâhdur

şeyhleri olan bidîn hikâyet olan ef’âl ü aqvâl men’e mübâşeret olunmazısa dahı ne lâzım gelür dimegile kâfir olduğundan gayrı ol kabâyıhı ‘ibâdet kabîlinden ‘add idüp âyet-i kerîmeyi aña delîl getürmegile tekrâr kâfir olur bu i’tikâddan rücû’ itmezise katlleri vâcib olur.

Ebu ‘s-su‘ûd¹⁵

Ebussuûd’un tasavvufla -daha önce bahsedilen minvâlde- alâkası üzerine fetvâyı ilk olarak onun “*sema’ ve devrân*”a bakışı dâiresinde değerlendirmek gerekir:

“*Ebussuûd Efendi (...) o devir sūflilerinin zikir esnâsında yaptıkları hareketlerin (devrân) esâsen raks olduğunu ve bu yaptıklarıyla kâfirlere benzediklerini ifâde etmektedir. Ona göre, mutasavvıflar, yapılan bu hareketlerin insanı kötülüklerden, fisk u fücûra düşmekten alıkoyup, zikrullâha vesîle olduğunu ileri sürseler bile, buna şer’an ruhsat bulunmamaktadır.*” (Öngören, 1998: 293)

Fetvâ metninde suâl kısmının başında geçen “*müştehâ*” (arzulanan, şehvet duyulan) kelimesi -aynı nüshadan alındığı hâlde- Fahir İz’in kitabında yer almamaktadır. (1996: 48) Fetvâ metninden hareketle Ebussuûd’un Yûnus’u kâfirlikle suçladığı iddiasında bulunanların kaynağı -verdikleri metinde *müştehâ* kelimesi bulunmamasından dolayı- İz’in metni gibi görünmektedir. Hâlbuki, Ertuğrul Düzdağ’ın kitabında bu fetvânın başka bir nüshadan alınmış olan metninde ise bu kelime yer almaktadır.

¹¹ Beşir Ayvazoğlu (2014). *Yunus, Ne Hoş Demişsin –Cumhuriyet Sonrası Yunus Emre Yorumları-*, İstanbul: Kapı Yayınları.

¹² “Cânlar içinde cânım sensin genc-i pinhânım / Çün ‘ıyân gördüm seni pinhân kayusı degül”; ilk mısra başka bir nüshada “Sen bir gani sultânsın cânlar içinde cânsın” şeklindedir. Bkz. Mustafa Tatcı (2005). *Yûnus Emre Külliyyâtı Yûnus Emre Dîvânı II-Tenkîtlî Metin-*, İstanbul: MEB Yayınları, s. 162.

¹³ İkinci mısra Dîvân nüshasında “İsteyene virgil anı bana seni gerek seni” şeklindedir. Bkz. Tatcı, 2005: 368.

¹⁴ “Ben cinleri ve insanları ancak bana kulluk etsinler diye yarattım.” Zâriyât / 56.

¹⁵ *Fetâvâ-yi Ebussuûd*, Millet Kütüphanesi Ali Emiri Şer’iye 80 vr. 271b-272a.

Bu fetvâ için ayrıca bkz. Fahir İz (1996). *Eski Türk Edebiyatında Nesir*, Ankara: Akçağ Yayınları, s. 48; Düzdağ, 1998: 137-138 (Düzdağ’ın bu çalışmasında Lâtin harfleriyle verilen fetvânın metni mecmûanın Bâyezid Umûmî Kütüphanesi 2757 numaradaki nüshasının 324b varağından alınmıştır.).

Müştehá kelimesinden hareketle fetvâ hakkındaki iddiâ ve ithâmın tamâmen yersiz ve mesnedsiz olduğunu, söz konusu metnin bir Yûnus fetvâsı değil de bir “oğlancılık/oğlan sevicilik fetvâsı” olduğunu söylemek mümkün görünmektedir. Fetvâda kerih görülen, fuşh sayılan, yasaklanan ve tekfir edilen şey, Yûnus ya da Yûnus şiiri değil; tekkenin mescidinde, bazı şehvetli, azgın şahısların güyâ Yûnus mısralarını okuyarak âyîn ve zikir kisvesi altında genç, çekici oğlanlara yakınlaşmaları, bunun yanında onlarla karışmış vaziyette “cânım, gönüm” gibi samîmî hitaplarla, mısraları da te’vîl ederek aslında onları arzuladıklarını ifade etmiş olmalarıdır.

Aslında bu adamlar tekke ve devrân (âyîn-zikir-raks) bağlamında söyledikleri Yûnus mısralarını te’vîl ederek, genç oğlanları perdesiz (elbisesiz) gördüklerini veya görmek istediklerini dile getirmişler, içinde buldukları ortamın cennetten daha çekici olduğunu, hürîler gibi dışı cinsten olanlardan ise kendi cinslerinden oğlanları arzuladıklarını ifade etmişlerdir.¹⁶

Fetvâ metnindeki “*evzâ‘ u akvâl*” (konular durumlar sözler) kelimeleri bir arada değerlendirilecek olursa, o şahısların içinde buldukları uygunsuz hâl ve vaziyette okunan mısraların o bağlama göre yorumlandığı açıktır. Mısralar, sâhibi Yûnus’un dilinde fuşh ya da küfr sayılmazken, o uygunsuz bağlamda uygunsuz şahıslarca uygunsuz niyetlerle okunmaları fuşh ve hattâ küfr kabul edilmiştir.

Diğer taraftan, yine tekfir edilip katli mubâh görülen, Yûnus değil, zâviyesinin mescidinde bu uygunsuz hâl ve harekâta izin verip bunun suç olduğunu alaycı bir üslûpla reddeden, dahası Kur’ân-ı Kerîm’den bir âyeti sened göstererek yapılanları ibâdet kabûl eden şeyhtir. Ayrıca, zâviyenin şeyhi âyeti nasıl kendi amacı doğrultusunda te’vîl ederek delil göstermişse, diğer şahıslar da Yûnus’un mısralarını kendi niyetlerine uydurarak te’vîl edip okumuşlardır; yani mısraları Yûnus’un kasdettiği tasavvufî-mecâzî mânâları ile değil de temel lugavî-hakîkî mânâları ile düşünüp dile getirmişlerdir.

Bu fetvâdan hareketle Cumhuriyet dönemi bürokrat şâirlerinden olan Nüzhet Erman¹⁷ Ebussuûd’a karşı Yûnus savunması mâhiyetinde bir şiir kaleme almıştır. Erman’ın şiiri şöyledir:

*“Ebussuut Efendi
(Yıl: 1490-1575)*

*İnsanın insan gibi yaşamasını önlemek!
Şaşarım bu yoldaki verimsiz gayrete.
Hoşgörüden nasibi noksanmış demek
Ki, kara çalmak istemiş, apak Yunus’a bile kara!
Bunca güdümlü fetvadan sonra,
Efendi Hazretlerini gel de sen akla!*

*Hani demiş ya Yunus,
Halden ve dilden anlayanlara:
(— Cennet Cennet dedikleri
Bir ev ile birkaç huri).
Başka şey kalmamış ehl-i sünnete
Bu cânım nefesi yasakla sen!
“— Din elden gidiyor, aman ha dîn!”
Bahanesiyle bir güzel sicilini bozup milletin,
Bu ve öteki dünyadaki, yani her iki
Cenneti de (oh, ne âlâ memleket!)
Kendine sakla sen!*

¹⁶ Rûm diyârında “Cemâlî”, “Cavlâkî”, “Haydarî”, “Kalenderî” gibi zaman zaman birbirinin yerine kullanılan isimlerle anılan, kendilerine “ışık” denilen abdâl dervişlerin dikkati çeken husûsiyetlerini sıralayan Ahmet Atillâ Şentürk, bu çerçevede onların “âr ve nâmûsu terk etme”, “çâr-darb etme”, “çıplak gezme”, “def ve düblek çalma”, “evlenmeme ve mahbûb-perest olma”, “kalender-hânedâ kalma”, “kallâş olma”, “köçek sâhibi olma”, “melâmeti meslek edinme”, “şiir okuyup gezme” özelliklerini de örnek metinler ışığında ele almıştır. Bkz. Ahmet Atillâ Şentürk (2015). “Manzum Metinler Işığında Bir Kalender Dervişinin Profili”, *Turkish Studies International Periodical For The Languages Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 10/8, s. 141-220.

¹⁷ Nüzhet Erman, 1926 yılında İstanbul’da doğmuştur. Erman, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi’ni bitirdikten sonra aynı üniversitenin Hukuk Fakültesi’nden de diploma almış, çeşitli memuriyetlerde bulunduktan sonra 1966-1980 yılları arasında çeşitli şehirlerde vali olarak görev yapmıştır. Erman, 1996 yılında Ankara’da ölmüştür. Şiirleri, 1942 yılından başlayarak Yedigün, İnkılapçı Gençlik, Millet, Kaynak, Ülkü, Varlık, Hisar ve Türk Dili dergilerinde yayımlanmıştır. Bkz. <http://www.nuzheterman.com/main/yasamilist.asp> (Erişim Tarihi: 07.05.2014).

– Nerede Cennet, neresi Cennet?
Dünyanın zaten kendisi cennet!
Değer çekilen türlü mihnete.
İşin sonuna bakmalı daima.
Ne etti, nereye gitti bilmem ama
Bunca fetva yüküyle Hazret;

Yunus Emmim,

O gün bu gün, postu sermiş Cennet'e! (Erman, 1984: 332)

Erman'ın konuyla ilgili başka iki dizesi de onun “*Yunanca (Z) Harfî*” başlıklı şiirinden, şöyle ki:

“*Öldürülecekti okuyanlar - Yunus'un nefeslerini
Fetvasına göre Ebussuut Efendi'nin*”¹⁸

İlginçtir ki, Erman'ın “Ebussuut Efendi” şiirine, ilgili kabul edilebilecek kaynaklarda dikkat çekilmediği görülmektedir. Ali Yakıcı, Yunus için yazılan şiirleri derlediği antolojisinde Erman'ın iki şiirine yer verdiği hâlde bu şiirine yer vermemiştir. (1991) Ayvazoğlu, A. Turan Oflazoğlu'nun tiyatro eserinden yaptığı alıntı dairesinde Yunus'un şiiri hakkında Ebussuud'un fetvâsını değerlendirirken Erman'ın bu şiirine değinmemiştir. (2014: 155) Hasan Aktaş'ın çalışmasında ise, Erman'dan yüzeysel de olsa bahsedilmesine rağmen onun bu şiiri ve Ebussuud hakkında yorumlarına hiç değinilmemiştir. (2002: 68-69)

Fetvâ metninin ne suâlinde ne de cevâbında Yunus ismi geçmediği hâlde fetvânın çok kesin bir şekilde Yunus (ve şiiri) hakkında verildiği iddiâ ve ithâmlarının sağlıklı bir düşünce zeminine sahip olmadığı söylenebilir.¹⁹ Cumhuriyet döneminde özellikle Alevilik çevreleri Yunus'u kendi dâireleri içine dâhil etmek istemişler, Şî'a ve isyankâr kızılbaşlar hakkında Ebussuud'un verdiği tavizsiz fetvâlar ile içerisinde -belki de hasbelkader- Yunus'un şiirinin geçtiği bu fetvâyı ilişkilendirmeye çalışmışlardır. Fetvâ ile ilgili yorumlar ön yargıdan, art niyetten, karalama çabasından sâlim değildir; bu olsa olsa, şeriat ve örfe dayalı Osmanlı hukûku geleneğinin en güçlü kalemi sayılan Ebussuud'u -bilhassa Cumhuriyet döneminde- halk arasında hoşgörünün güçlü sesi olarak yaygın kabul görmüş Yunus'a harcatma, her biri kendi sahasının üstâdı sayılan bu iki ismi birbirine kırdırarak güçlü Osmanlı geleneğinden gûyâ oç alma çabasıdır. Eğer niyet bu değilse durumu ancak cehâletle izah etmek mümkündür.²⁰

Ebussuud'un fetvâsının bu çizgiden daha farklı bir edebî yorumunu Oflazoğlu yapmıştır. Oflazoğlu “*Kanunî Süleyman*” oyununun ikinci perdesini Kânûnî ile Ebussuud arasında geçen Yunus tartışması ile başlatır. 13 diyalogdan (karşılıklı 26 konuşma) oluşan bu bölümde, sözde Yunus'un şiiri aleyhine verdiği fetvâ üzerine Kânûnî'nin “*Yalnızca Yunus'la eğitilebilir bizim halk.*” şeklindeki itirazına Ebussuud “*Hatta bütün insanlık.*” sözleri ile destek vermiş, sonra da fetvâsını, avâmın şiirin zâhiri mânâsına bakarak sapkınlığa düşmemesi için verdiğini dile getirmiştir:

“*Padişahım, tam uyanmamış, yarım yamalak aydınlr,
hele bunların güdümüne kolayca girebilecek
bilgisizler topluluğuna, ‘Cennet, cehennem yok’ dediniz mi
bir daha zaptedemezsiniz onları; içinden
cehennem korkusunu atan bir insan,
her türlü kötülüğü rahatça işleyebilir.*” (1997: 71)

Sonuç

Görüntüde Yunus ve Hâfiz şiirlerinin meşrûiyeti Ebussuud tarafından her biri için ayrı birer fetvâ ile sorgulanırken, bu fetvâlar -hattâ Ebussuud'un kendisi- Goethe ve Erman tarafından ayrı birer şiirle yargılanmıştır; bu açıdan bakılacak olursa, bu şiirler de âdetâ birer fetvâ niteliği taşımaktadır.

¹⁸ <http://www.nuzheterman.com/main/siirlerlists.asp?start=11> (Erişim Tarihi: 07.05.2014).

¹⁹ Ebussuud'un bu fetvâsını Yunus fetvâsı şeklinde değerlendiren popüler mâhiyetli bazı yazılar şunlardır: Hasan Türkel (24 Kasım 2012). “Yunus'un Şiirlerini Okumak Küfür mü?”, *Burdur Gazetesi*, (<http://www.burdurgazetesi.com/kose-yazilari/5598-yunusun-%C5%9Fiirlerini-okumak-k%C3%BCF%C3%BCr-m%C3%BC.html>) (Erişim Tarihi: 25.04.2015); Rıza Zelyut (02 Ocak 2013). “Ebussuud'un Torunu”, *Güneş Gazetesi*, (http://www.gunes.com/2013/01/08/yazar/3604/riza_zelyut/ebussuud_un_torunu.html) (Erişim Tarihi: 25.04.2015); Mustafa Kantarcı (18 Şubat 2013). “MEB ve Yunus Emre”, *İstikbal Gazetesi*, (<http://www.istikbalgazetesi.com/detay.asp?sec=2&yazarid=273&newsid=104474>) (Erişim Tarihi: 25.04.2015).

²⁰ Osmanlı karşıtı karalama kampanyalarına katılan anayasa hukukçusu Prof. Dr. İlhan Arsel'in (1920-2010), vaktiyle Ebussuud'un bir fetvâsı hakkında -okuduğunu anlamamış olmasından kaynaklanarak- yapmış olduğu fâhiş hatâlı değerlendirmelerini, yine vaktiyle Orhan Şaik Gökyay (1902-1994) ironik hiciv edebiyatının en güzel örneklerinden sayılabilecek bir yazı ile (Hisar, S. 158, Şubat 1977) tenkid etmişti. Bkz. Orhan Şaik Gökyay (1982). “Bir Fetva da Bizden”, *Destursuz Bağa Girenler*, İstanbul: Dergâh Yayınları, s. 262-266.

KAYNAKÇA

- AKTAŞ, Hasan (2002). *Yeni Türk Şiirinde Yunus Emre Okulu ve Misyonu*, Edirne: Yort Savul Yayınları.
- AYVAZOĞLU, Beşir (2014). *Yunus, Ne Hoş Demişsin – Cumhuriyet Sonrası Yunus Emre Yorumları-*, İstanbul: Kapı Yayınları.
- BİLKAN, Ali Fuat – ÇETİNDAG, Yusuf (2006). *Şeyhülislâm Şairler*, Ankara: Hece Yayınları.
- DALLMAYR, Fred (2000). “Doğu-Batı Divanı: Goethe ve Hâfiz Diyalogu”, *Divan*, S. 9, s. 113-131.
- DEMİR, Abdullah (2006). *Devlet-i Aliyye'nin Büyük Hukukçusu Şeyhülislam Ebussuud Efendi*, İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- DÜZDAĞ, M. Ertuğrul (1998). *Şeyhülislâm Ebussu'ud Efendi'nin Fetvalarına Göre Kanunî Devrinde Osmanlı Hayatı -Fetâvâ-yı Ebussu'ud Efendi-*, İstanbul: Şûle Yayınları.
- ERMAN, Nüzhet (1984). “Ebussuud Efendi”, *Türk Dili*, S. 392-393, s. 332.
- Fetâvâ-yı Ebussuud*, Millet Kütüphanesi Ali Emiri Şer'îye 80.
- GOETHE, Johann Wolfgang von (2012). *Doğu Batı Divanı –Garplı Müellifin Şark Divanı-*, (Çev. Senail Özkan), İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- GÖKYAY, Orhan Şaik (1982). “Bir Fetva da Bizden”, *Destursuz Bağa Girenler*, İstanbul: Dergâh Yayınları, s. 262-266.
- İZ, Fahir (1996). *Eski Türk Edebiyatında Nesir*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- KANTARCI, Mustafa (18 Şubat 2013). “MEB ve Yunus Emre”, *İstikbal Gazetesi*, (http://www.istikbalgazetesi.com/detay.asp?sec=2&yazarid=273&newsid=104474) (Erişim Tarihi: 25.04.2015).
- MUTAHHARÎ, Murtaza (1997). *Hâfiz'da İrfân*, (Çev. Nihal Çankaya), İstanbul: İnsan Yayınları.
- OCAK, Ahmet Yaşar (1999). *Osmanlı Toplumunda Zındıklar ve Mülhidler (15-17. Yüzyıllar)*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- OFLAZOĞLU, A. Turan (1997). *Kanunî Süleyman*, Ankara: TDK Yayınları.
- ÖNGÖREN, Reşat (1998). “Ebussuud'un Tasavvufî Yönü”, *Türk Kültüründe İz Bırakan İskilipli Âlimler*, Ankara: TDV Yayınları, s. 290-302.
- ÖZGÜ, Melâhat (1952). “Goethe ve Hâfiz”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 4, s. 89-103.
- ŞENTÜRK, Ahmet Atillâ (2015). “Manzum Metinler Işığında Bir Kalender Dervişinin Profili”, *Turkish Studies International Periodical For The Languages Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 10/8, s. 141-220.
- TATCI, Mustafa (2005). *Yunus Emre Külliyyâtı Yunus Emre Divânı II -Tenkitli Metin-*, İstanbul: MEB Yayınları.
- TÜRKEL, Hasan (24 Kasım 2012). “Yunus'un Şiirlerini Okumak Küfür mü?”, *Burdur Gazetesi*, 24 Kasım 2012, (http://www.burdurgazetesi.com/kose-yazilari/5598-yunusun-%C5%9Fiirlerini-okumak-k-%C3%BCf%C3%BCr-m%C3%BC.html) (Erişim Tarihi: 25.04.2015).
- Velî b. Yüsuf, *Mecmû'atü'l-Fetâvâ*, İstanbul Müftülüğü Kütüphanesi 178.
- YAKICI, Ali (1991). *Yunus Emre'ye Şiirler*, Ankara: KB Yayınları.
- ZELYUT, Rıza (02 Ocak 2013). “Ebussuud'un Torunu”, *Güneş Gazetesi*, (http://www.gunes.com/2013/01/08/yazar/3604/riza_zelyut/ebussuud_un_torunu.html) (Erişim Tarihi: 25.04.2015).
- http://www.nuzheterman.com/main/yasamilist.asp (Erişim Tarihi: 07.05.2014).
- http://www.nuzheterman.com/main/siirlerlists.asp?start=11 (Erişim Tarihi: 07.05.2014).

EK METİN:

İKİNCİ PERDE

(Topkapı. Arz Odası. Süleyman, Ebussuud.)

SÜLEYMAN (elindeki kitaptan okuyarak):

**Bir hastaya vardın ise
Bir içim su verdin ise
Yarın orda karşı gele
Hak şarabın içmiş gibi**

Bunlar yasaklanır mı hocam?

EBUSSUUD:

Onları okurken benim de içim titredi.

SÜLEYMAN (kitabı karıştırarak):

**Benim bir karıncaya ulu nazarım vardır
(düşünceye dalar.)**

En küçük şeyi en büyük bakışla kavramak...

Yalnızca Yunus'la eğitilebilir bizim halk

EBUSSUUD:

Hatta bütün insanlık.

SÜLEYMAN (kitabı karıştırırken heyecanla):

**Cennet cennet dedikleri
Birkaç köşkle birkaç huri
İsteyene ver sen onu
Bana seni gerek seni**

Yasağınıza yol açan bunlar, değil mi?

EBUSSUUD (başıyla onaylayarak fetvasını tekrarlar):

Tanrıyla ilgili bir şeyi reddetmek

Tanrı'yı dahi reddetmek anlamına geleceğinden

Derviş Yunus'un şiirleri bundan böyle okunmaya.

SÜLEYMAN:

İşinize karışmak gibi olmasın, Şeyhülislâm Efendi,

Tanrı sevgisini bundan daha güçlü dile getirecek

şair var mı ülkemizde?

EBUSSUUD:

Hatta bütün dünyada.

SÜLEYMAN:

Ee, bu ne perhiz bu ne...

EBUSSUUD (gülümseyerek):

Anladım Padişahım.

SÜLEYMAN (kitabı karıştırarak):

Olur şey değil!

(Okur.)

Kandilime kastedenin Hak yandırsın kandilini

(Ebussuud'a)

İşe bakın! Siz ona yasak koyuyorsunuz,

o dua ediyor sizin için.

EBUSSUUD:

Bu günlerde salgın hâlinde

Hallâc-ı Mansur'a özenmeye başladı herkes;

biraz kendinden geçen "Enel Hak!" diyerek

Tanrılık davası güder oldu. Bu kadar Tanrıyla

nasıl baş ederiz Padişahım?

SÜLEYMAN (gülerek):

Yunus'un günahı ne bunda?

EBUSSUUD:

Bizim Enel Hakçılar bayrak gibi kullanıyorlar
onun mısralarını; cennet, cehennem yok diyorlar;
Tanrı bize yeter diyorlar.

SÜLEYMAN:

Tanrı elbette yeter bize.
Yoksa yetmez mi Şeyhülislâm Efendi?

EBUSSUUD:

Size yeter elbette, ama...

SÜLEYMAN:

Size yetmez mi yoksa?

EBUSSUUD (gülerek):

Padişahım, tam uyanmamış, yarım yamalak aydınlar,
hele bunların güdümüne kolayca girebilecek
bilgisizler topluluğuna “Cennet, cehennem yok” dediniz mi
bir daha zaptedemezsiniz onları; içinden
cehennem korkusunu atan insan
her kötülüğü işleyebilir.

SÜLEYMAN (düşünerek):

Kaygınızda yerden göğe haklısınız, ama...

(Kitabı açıp)

Ballar balını buldum

Kovanım yağma olsun

Eyvah! Fetvanıza karşı gelerek
suç işledim Şeyhülislâm Efendi.

EBUSSUUD (ezberden):

Kârdan ziyandan geçtim

Dükkânım yağma olsun

Aynı suçu ben de işledim Padişahım.

SÜLEYMAN (gülerek):

Peki, şimdi kim yargılayacak bizi?

EBUSSUUD:

Tasavvuf elbette büyüktür, yücedir, ama
herkes hazmedemez tasavvuf gerçeğini.

SÜLEYMAN:

Ama hocam, aynı bıçakla karpuz da kesilebilir
insan kellesi de; öyledir diye
bütün bıçakları yasaklayacak mıyız?

EBUSSUUD:

Herkesin Tanrılık davası güttüğü bir yerde
ne ben Şeyhülislâmlık yapabilirim
ne de siz Padişahlık, haddim olmayarak.

SÜLEYMAN (gülerek yukarı doğru):

Sana sığındım! Şeyhülislâm Ebussuud Efendi'nin
Padişahı olmak hiç de kolay değil.

EBUSSUUD:

Sultan Süleyman'ın Şeyhülislâmı olmak da.

...

(A. Turan Oflazoğlu (1997). *Kanunî Süleyman*, Ankara: TDK Yayınları, s. 69-72.)